

úgyse sok van. Kezdenek az emberek mind egyformák lenni” – írja például a *Meghalt Csanády bácsi* c. cikkben (Krk 76. köt. 17. l.).

Feltűnő az is, mennyire hasonlít ezeknek a cikkeknek a felépítése számos elbeszélésének, novellájának szerkesztésmódjához: igen gyakran egy tételemendatból indul ki, az eseményről inkább általánosságban értekeznek, majd hirtelen közel hozza egy párbeszéddel, hogy azután az újabb, általánosabb leíró részeket egy-két anekdotával támogassa meg, egyben tovább erősítve ezzel a tételemendatát. Az előadói mód a történet végére felgyorsul, s rendszerint csattanó zárja le. (Pl. Krk 76. köt. 33. l.; Krk 77. köt. 157. l. stb. stb.)

Mint a témák ismertetésénél említettem: a cikkekben, tárcákban csak úgy, mint a parlamenti karcolatokban tömörkedő anekdota található. Merészség volna az életmű ilyen keskeny szeletének recenziója kapcsán a mikszáthi anekdota sokat vitatott kérdésének perújrafelvételét kérni. Úgy vélem azonban: az egyre gyarapodó anyag birtokában talán érdemes lenne újra megvizsgálni a Mikszáth-aneidotáknak „realizmust elősegítő és hátráltató” kettősségét, melyet majd mindegyik Mikszáth-kutató részletesen elemez. Talán a mikszáthi anekdoták különböző fajtáinak feltérképezése, tipológiai vizsgálata vihetné előbbre ezt a kérdést. Úgy tűnik ugyanis: a pusztán illusztratív anekdoták mellett találunk olyanokat is, melyeknek van valami önmagukból fakadó, felhívó modalitásuk is; van bennük valami olyan erő, amely – paradox elemek és hiperbolák révén – ha nagyon áttételesen is, de a szűkebb és tágabb emberi helyzettel, állapottal való szembenézésre, döntésre szólítanak fel (a „döntés” szót itt igen tág értelemben használva). [Pl. a *Nelson-aneidota* (Krk 76. köt. 9. l.), a *Komáromy-Csernovics-aneidota* (Krk 76. köt. 15. l.) stb.] Ezek az anekdoták, történetek, ha tetszik: „mini-drámák” ugyanis nem pusztán megállapítanak, leírnak,

mint a tétel, a szentencia vagy az illusztratív anekdota, hanem szerepeltetnek; nem pusztán elfogadásukat követelik, hanem részessé tesznek valamilyen. Nem csupán a szereplők teszik ki ezeket a rövid történeteket, amelyekbe a való élet alakjai egyszerűen behelyettesíthetők, hanem sokkal inkább a cselekmény, amelyet egy pillanatnyi „kifejlet” jellemez. [Sokszor az anekdota tárgya éppen maga a döntés, pl. *A nagy habozó*-ban (Krk 76. köt. 32. l.); *A „korona” vagy „írás”*-ban (Krk 77. köt. 33. l.).] A „válság”, a bizonytalanság érzetét természetesen csak az az anekdota keltheti bennünk, amely nem pusztán illusztratív, amelynek „nem tudjuk még a végét”, amelyben még „többféle megoldás lehetséges”. S a felhívó modalitást természetesen erősen csökkenti, ha helyettünk vonják le a tanulságot az elvárt megoldást adva kezünkbe, vagy ha előre számítottunk valamiféle „happy ending”-re; Mikszáth olvasása közben ez gyakran megtörténik.

A Krk sokban hozzásegít ahhoz is, hogy közelebb kerüljünk Mikszáth alkotói módszerének megismeréséhez. Azoknak a történeteknek, eseményeknek nagy részéről ugyanis, melyeket Mikszáth a parlamenti karcolatokban ír meg, fennmaradt egy viszonylag „objektív”, semleges leírás a Képviselőházi Naplóban. A kötet szerkesztői lelkiismeretesen nyomom követik: hol és mennyiben tér el Mikszáth a Naplóban rögzített tényektől, hol idézi szó szerint a képviselők szavait, hol toldja meg az eseményeket egy-egy csattanó kedvéért stb. Ezek pontos feldolgozása, úgy vélem, akár „művészetpszichológiai” szempontból sem lenne érdektelen.

Összegzésképpen elmondhatjuk: a Mikszáth-filológia tovább gazdagodott két olyan kötettel, melyekből megbízható tényeket, s a kutatást segítő, terelő szempontokat egyaránt meríthetnek Mikszáth életművének, „életének és korának” bűvárai.

Kállay Géza

BALÁZS BÉLA LEVELEI LUKÁCS GYÖRGYHÖZ

Szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Lenkei Júlia. Bp. 1982. MTA Filozófiai Intézet. 273 l.

Balázs Béla Lukács Györgynek írt levelei nemcsak újabb részletekkel, de újabb árnyalatokkal is színezik a magyar századelő irodalmának, szellemi mozgalmainak freskóját. A gyűjtemény (a továbbiakban: *Levelek*) nem homályosítja ugyan el a *Napló* szövegeinek összehasonlíthatatlanul na-

gyobb dokumentumértékét, mégsem nélkülözhető sem a *Naplót* író Balázs, sem pedig a *Napló*-ban érintett problematika esztétikai, kortörténeti vagy filozófiai vizsgálatában. A *Levelek* hasonló sokszínűséggel villantják fel az impresszionista Balázs „életsszenzációi”-t, tudósítanak percenként

új élményekben úszó léttörténetéről, az élményeknek való mámoros odaadásáról. Nemegyszer oly mértékben bővültek meg Balázst a vele találkozó események, az „éppen ez” misztikus csodája, hogy azt kell éreznie: élete „meg van rendezve”, akár egy színpadi előadás, eseményei „belső ritmus” szerint váltják egymást. Belső élményeinek intenzív lelkesítő hatása nemegyszer a *fatalismus*, nem a nietzschei, de a Balázs Béla-i *amor fati* magasságába röpíti. Az ilyen élmények, belső történések leírása nem ritkán válik középonti tartalmává egy-egy levélnek; úgy érzi, hogy ezekről feltétlenül tájékoztatnia kell barátját. Az, hogy éppen akkor „él-e belelélet” vagy sem, „indul-e vándorlásra”, „kinyílt-e minden ajtaja”, netán „megrendezi-e a nagy magába térés”-t, nyelvi megfogalmazásaiban is sokatmondóan és hitelesen rögzíti az impresszionista világnép személyes oldalának, e „léleksors”-nak mindennapos történéseit.

A Lukács Györgynek írt *Levelek* impresszionizmusa hű képét adja a századeleji „második”, azaz *Nyugat* utáni generáció útkeresésének is. Ma már lényegében tartalmilag is tisztázott, hogy vitában állnak (és miért) mind a *Nyugat*, mind a *Huszádik Század* körével, egyedül Adyt fogadják el, bár ha Lukács nem ragaszkodna annyira ehhez az értékítéllethez, könnyen megtörténhetett volna, hogy (részben vagy egészben) őt is elutasítják. E nemzedéki önelhatárolás eszméiségét, ideológiáját a Lukácsnak írt levelek számos ponton teszik az eddiginél is jobban hozzá érhetővé. Az is kiderül, hogy gyakorlati dolgokban, stratégiai természetű választásokban Balázs mennyire kezdeményezője e tömörülésnek. Nagyon is világos, hogy a csoportokat egymástól elválasztó elvi különbségek számottevők. Az egyes csoportok egymás iránti türelmetlensége, köztük Balázs néhol szembetűnő militáns magatartása mégsem áll arányban az elvi különbségek nagyságrendjével. Bizonyára az impresszionista gondolkodásmód evidenciarendszere (a „külső”, az „objektív” elhanyagolása a belső meggyőződés kedvéért) is részes volt abban, hogy e türelmetlenség ritkán keres szilárd és megfogható kiindulópontokat megnyilvánulásaiban. Végül is Balázs impresszionista művészetének elismerését nem elsősorban a többi „klikk” akadályozza, inkább az, hogy csak igen ritkán sikerül a *Kékszakállú* főfokán áthidalnia azokat a paradoxon-nagyságrendű nehézségeket, amelyek az impresszionista „bensőség” és a drámai forma „érzékenység”-e, objektivitása között feszülnek. A művész éhsége a sikerre egyre nő, s noha támogatóinak köre is gyarapodik (s köz-

jük Paul Ernsthól Martin Buberig az akkori nemzetközi szellemi élet nem egy kifűnősége is tartozik), elkeseredésében erejét már-már meghaladó feladatokba fog. Ahelyett, hogy az intenzivitás irányába próbálná homogénné tenni az impresszionista létezés ábrázolásának problematikáját, hogy – mint maga is írja – ne „absztrakciót”, de „életvizíót” teremtsen, addigi életműve németországi elismertetéséért kezd harcolni, különösen méltánytalanok érzett egzisztenciális nehézségei elől pedig – ha nagy belső harc kíséretében is – nemegyszer éppen ott keres menedéket, ahol éppen tud. Az intellektuális-látomásos intenzivítás helyett az alapélmény extenzív megközelítése kerül előtérbe nála, életteli impresszionizmusa helyenként nemcsak fatalista jegyeket ölt, de eljut egészen a teozófiáig (olyannyira, hogy második feleségét egy teozófus összejevetelen ismeri meg). Ugyan itteni állapotát is nevezhetjük még „létnisztérium”-nak, ezt azonban már nem az „élet” pillanatról pillanatra változó, lüktető szenvedélye, de egy azzal éppen ellentétes sorsmítosz szervezi meg, amely néhol már rossz értelemben eltúlozt önértékeléshez is vezet.

Balázs Béla nagyon közel állt ahhoz, hogy megteremtse a budapesti impresszionizmus drámáját (tragédiáját), hogy formát adjon ennek az objektívalódásra váró modern életérzésnek, lelkiületnek. Látnunk kell azonban, hogy e kísérletnek volt egy alapdilemmája: személyes, lírai tartalmakhoz nyúl, ezeket azonban már eleve, a kezdet kezdetén általánosítja, *absztrahálja*. Az így keletkező egyszerre lírai és absztrakt anyagot kell azután *érzékileg* megjelenítenie, de úgy, hogy e problematika követhetővé, szociálisan követhetővé váljon. A színpadon ágáló ember tehát egyszerre lírai és absztrakt, miközben egy olyan világnép képviselőjében jelenik meg, amit egy levélben Balázs így foglal össze: „*Egy anyag minden*: »érzés és tájkép«, gondolat és köröttem történő életesemény, álom és való.” Egy olyan létezés drámáját, tragédiáját kell színpadra vinnie, amelynek specifikuma az, hogy nem „logikus”. Könnyű érzékelni, hogy a paradoxon kiteljesedőben van: Balázs vezérelve a drámairodalom ki nem mondott, mert annyira evidens elveivel voltak ellentétesek: „Az ember magányos, de X vagy Y nem. Viszont az embernek érzem magam . . .” A *Levelek* gyakran utalnak a megjelenítés elvi és technikai problémáira is; itt látszik, hogy mennyire közel jár Balázs e drámatípus igazi megoldásához. Bár állandóan foglalkoztatja az *általánosítás* technikai problematikája („valami nagy *abszolút-geometria-félének*” látja a tragédia struktu-

ralitását), mindig a tiszta elvonás, az allegorizáló absztrakció ellen foglal állást: „Nem lefaragni és kopasztani kell a világot, hogy értelme kijöjjön, hanem ő húsából, tőle függetlenül (!) megcsinálni.” Megfogalmazza az „abszolút” dráma elképzelését is, ahol már „semmi konstruált anekdota, szituáció” sincsen. Ilyen meg gondolások irányítják figyelmét egyre erősebben a *mesére*; talán az lesz az a műfaj, amely betölthetné az impresszionista létproblematika művészi artikulációjának funkcióját.

A *Levezetés* két nagyobb részből áll. Az első Balázs Béla 107 levelét tartalmazza Lukács Györgynek 1909 januárja és 1917 márciusa között. A *Függelék* közli jórészt harmincas-negyvenes évekbeli későbbi levélváltásukat, melyek számos fontos adalékkal gazdagíthatják a róluk ki-

alakult képet, s egyben a személyi kultusz korszakának is hiteles dokumentumai.

A kötet előszavát Lenkei Júlia írta. Tanulmányának szemlélete körültekintőbb a számos hasonló gyűjteményben megszokottnál. Nem tudunk viszont egyetérteni sem általában, sem az adott esetben a teljesen betűhív (azaz a levelezés összes helyesírási hiányosságait híven közlő) szöveggel. Egyrészt azért, mert a hibák óriási özönében a nyomdai melléfogások is Balázs Béla impresszionizmusának számláját terhelik, másrészt pedig azért, mert a két magyar értelmiséginek a Szovjetunióban németül írt levelében szereplő egy kis kezdőbetűvel papírra vetett főnév már semmiképpen sem az önkifejezés eszköze.

Kiss Endre

*

Hortus Musarum. Egy irodalmi társaság emlékei. Összegyűjtötte és bemutatja Ritoókné Szalay Ágnes. Bp. 1984. A Magyar Iparművészeti Főiskola Typografikai Tanszéke. 40 l. (Studium)

A reneszánsz-kutatás újabban egyre inkább kedvelt területe a humanista baráti társaságok, irodalmi körök vizsgálata. Így került előtérbe az 1560–70-es években Pozsonyban és Nagyszombatban, az esztergomi érsekek akkori székhelyén működő kör, amely Oláh Miklós körül alakult ki, majd Radéczy István váradi, később egri püspök és királyi helytartó lett a központi alakja és mecénása. A kör központi magjába Radéczyn kívül Zsámboki János, Istvánffy Miklós, Purkircher György pozsonyi orvos és a flandriai származású Nicasius Ellebodus tartozott, de többszöri pozsonyi tartózkodásuk alatt részt vettek a társaság életében Dudith András, Gyalui Torda Zsigmond, Berzeviczy Márton és Kovacsóczy Farkas is.

Ritoókné Szalay Ágnes kis kötetnyi válogatását ennek a társaságnak szenteli. Ahogy bevezető tanulmányában írja, „... nem vállalkozhatik a pozsonyi kör szerzteágazó tudományos tevékenységének bemutatására, az még egy nagy antológia kereteit is szűfeszítené”. Így hát csak a verses emlékekből válogat, s rövid bevezető tanulmányban összegzi nagy gonddal a humanista társaságok divatját, működését és a pozsonyi körről ismert adatokat.

A válogatásban főleg Istvánffy Miklós versei szerepelnek, hiszen a kör költői közül teljes egészében csak az ő versgyűjteménye marad fenn, s ebből tudjuk nyomon követni a legpontosabban a társaság irodalmi életét. Sok vonatkozásban rokonságot mutatnak költeményei a padovai Loti-

chius-kör versanyagával (Zsámboki, Hilarius Cantuincila, Lotichius Secundus, Johann Aurpach 1555–57-ben megjelent köteteivel), ami nem csoda, hiszen az akkori padovai társaságnak Istvánffy volt a benjámija, s ha abban az időben még nem is mert ilyen ismert költők között önálló verskötetelt jelentkezni, a pozsonyi években írt verseiben a padovai hagyományokat követte. Témaválasztásai, antik mitológiai reminiscenciái, az imitált klasszikus költők, frazeológiája és a választott versmértékek egyaránt ebbe az irányba mutatnak (bár van egy önálló műfaja is, a „lusus pastoralis”, amely nála szerepel először a magyar humanista költészetben). Istvánffyt főleg történetírónak ismerjük, az, hogy költő volt, sőt hogy Zsámboki János mellett csak ő emelkedett ki komolyabban a korabeli magyar humanista versszerzők közül, azt a szakirodalom eddig még alig vette tekintetbe. Pedig verseit már 1935-ben kiadta a Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum sorozatban Holub József és Juhász László, s bemutatta mint költőt ezt megelőzően Holik Flóris egy rövid, teljességre nem törekvő írásában (ItK 1922).

Ritoókné Szalay Ágnes kis versantológiája kétnyelvű: a kiválasztott latin versek mellett magyar műfordítások szólnak a latinul nem vagy csak gyengén tudó olvasókhöz, Geréb László, Hegyi György és Jelenits István tollából. A műfordítók tudvalóvően nagyon nehéz feladatra vállalkoznak a 16–17. századi latin humanista költemények fordításánál: a magas szárnyalású, klasszikus allúziókkal teli, költőtársakat, közéleti személyiségeket és mecénásokat ünneplő versek átültetése, úgy, hogy a mai olvasó is élvezhesse